

“Eskici” anlatısının yazınsal göstergebilim kuramı çerçevesinde çözümlemesi

[Analysis of the narrative of “Eskici” within the framework of literary semiotics theory]

[Analyse du récit “Eskici” dans le cadre de la théorie de la sémiotique littéraire]

Hilâl YURTSEVEN*, Yağmur Beyzanur KIRAC****Geliş Tarihi/ Received: 27.03.2024 Kabul Tarihi/ Accepted: 18.06.2024 Yayın Tarihi/ Published: 30.06.2024 Makale Türü/ Article Type:**
Araştırma makalesi/ Research article**Özet**

Türk Edebiyatı’nda anlatı geleneği destanlara dayanmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinden beslenen Türk hikayeciliği 19.yüzyıl sonlarında yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. 20.yüzyıl Türkiye’inde ise Türkçeyi büyük bir ustalıklarla kullanan Refik Halid Karay modern Türk hikayeciliğinin kurucularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatına kazandırılan kısa hikâyelerde toplumsal sorunlar, Anadolu, Anadolu insanı, gurbet, vatan özlemi, günlük yaşam vb. dönemin özelliklerini yansıtan konular yer tutmaktadır. Hikayelerin kaynağı çoğunlukla gerçek hayatın ta kendisidir. Bu öykülerin ortak özellikleri arasında modern öykünün gerektirdiği şekilde belli bir plan dahilinde giriş, gelişme ve sonuç düzeninde yazıldıkları ve karakterlerin olay örgüsü içinde diğer eyleyenlerle olan ilişkisine dayalı bazı değişimler geçirdiğini söylemek mümkündür. Refik Halid Karay, hikayelerinde coğrafya ve insan ilişkisini belirgin biçimde vurgular. Bu ilişkinin vurgulandığı hikayelerden biri de inceleme nesnesi olan “Eskici” hikayesidir. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, Karay’ın anlatısının oluşmasına katkıda bulunan kişi, zaman ve uzam gibi anlatıyı oluşturan öğelerin göstergebilim yöntemiyle çözümlenmesidir. Diğer amaç ise konuya ilgi duyan araştırmacılara göstergebilimsel bir bakış açısıyla okumanın nasıl gerçekleştirileceğine dair uygulamalı bir yöntem önerisi sunmaktır. Çözümlemede izlenecek yol, anlatıların anlam evreninin oluşmasına katkıda bulunan betisel, anlatsal ve konusal anlam düzeylerindeki oluşturuç öğeleri belirlemek ve ortaya çıkarmaktır. Her bir anlam düzeyi önce kendi içinde, göstergebilimin sunduğu olanaklar çerçevesinde, incelenecek olup, sonra bu farklı anlam düzeylerinin birbirine eklenerek anlatıyı nasıl anlamlı bir bütün haline getirdiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Refik Halid Karay, Eskici, Türk öykücülüğü, yazınsal göstergebilim**Abstract**

The narrative tradition in Turkish Literature dates back to epics. Turkish storytelling, nourished by the Dede Korkut Tales, has begun to gain a new dimension in the late 19th century. In 20th century Turkey, Refik Halid Karay, who used Turkish with a great skill, emerged as one of the founders of modern Turkish storytelling. Social problems, Anatolia, Anatolian people, expatriation, homesickness, daily life, etc., which reflect the characteristics of the period, took place in the short stories brought to Turkish literature. The source of the stories is mostly real life itself. Among the common features of these stories, it is possible to say that they were written in the order of introduction, development and conclusion within a certain plan as required by the modern story and that the characters have undergone some changes based on their relationship with other actants within the plot. Refik Halid Karay also emphasizes the relationship between geography and human in his stories. One of the stories in which this relationship is emphasized is the story "Eskici",

* **Sorumlu Yazar:** Hilal Yurtseven, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye, hilalyurtseven@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-2661-3590>.

** Yağmur Beyzanur Kırac, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümü, Türkiye, yagmurbeyzanurkirac@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-0467-4672>.

which is the examination object. One of the main aims of this study is to be analyzed the elements that contribute to the formation of Karay's narrative such as person, time and space through semiotics. The other aim is to offer researchers interested in the subject a practical methodology on how to perform reading from a semiotic perspective. The path to be followed in the analysis is to identify and reveal the constitutive elements at descriptive, narrative and thematic meaning levels that contribute to the formation of the meaning universe of narratives. Each meaning level will first be analyzed within itself, within the framework of the opportunities offered by semiotics, and then it will be discussed how these different meaning levels articulate with each other to make the narrative a meaningful whole.

Keywords: Semiotics, Refik Halid Karay, Eskici, Turkish storytelling, literary semiotics

Résumé

La tradition narrative de la littérature turque est basée sur les épopées. Le conte turc, nourri par les histoires de Dede Korkut, a commencé à prendre une nouvelle dimension à la fin du 19e siècle. Dans la Turquie du XXe siècle, Refik Halid Karay, qui utilise le turc avec une grande maîtrise, apparaît comme l'un des fondateurs du conte turc moderne. Les problèmes sociaux, l'Anatolie, le peuple anatolien, l'expatriation, le sentiment de nostalgie, la vie quotidienne, etc., qui reflètent les caractéristiques de l'époque, sont présents dans les nouvelles introduites dans la littérature turque. La source des histoires est souvent la vie réelle elle-même. Parmi les caractéristiques communes de ces histoires, on peut dire qu'elles sont écrites dans l'ordre de l'introduction, du développement et de la conclusion selon un certain plan, comme l'exige le récit moderne, et que les personnages ont connu certains changements en fonction de leurs relations avec d'autres agents au sein de l'intrigue. Refik Halid Karay souligne la relation entre la géographie et l'homme dans ses récits. L'une des histoires dans lesquelles cette relation est soulignée est l'histoire "Eskici", qui fait l'objet de cette étude. L'un des principaux objectifs de cette étude est d'analyser les éléments qui contribuent à la formation du récit de Karay, tels que la personne, le temps et l'espace, par le biais de la sémiotique. L'autre objectif est de fournir aux chercheurs intéressés par le sujet une suggestion de méthode pratique sur la façon de réaliser la lecture d'un point de vue sémiotique. La méthode d'analyse consiste à identifier et à révéler les éléments constitutifs des niveaux de signification scripturaux, narratifs et thématiques qui contribuent à la formation de l'univers de signification des récits. Chaque niveau de signification sera d'abord analysé en lui-même, dans le cadre des possibilités offertes par la sémiotique, puis on examinera comment ces différents niveaux de signification s'articulent entre eux pour faire du récit un tout signifiant.

Mots-clés : Sémiotique, Refik Halid Karay, Eskici, les contes turcs, sémiotique littéraire

1. Giriş

Alanı fark etmeksizin belirli bir mesaj içeren her türlü metnin göstergelerin anlamlı dizilimi yoluyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bir metnin dizgeleri olan bu anlamlı göstergeler birbirleriyle iletişim halindedir ve bu iletişimden ortaya çıkan anlam sayesinde belirli mesajlar iletmektedirler. Her bilim alanı kendine özgü bilimsel bilgiye sahiptir ve bu bağlamda da alıcısına ulaştırmak üzere anlamlı metinler üretirler. Dolayısıyla pek çok metin türünün göstergebilimin çalışma alanına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında her metin göstergeler aracılığıyla alıcısı ile iletişim halindedir. “İşte genel göstergebilim iletişime aracılık eden ve bilgi taşıyan her şeyi konu edinir” (Sarıca M. & Sarıca N. 2021, s. 185).

Ana uğraş alanı farklı göstergeleri ve yükledikleri anlamları incelemek olan göstergebilim ile bilimin farklı alanları arasında bir ilişki söz konusudur. “Başka bir deyişle göstergebilim, dilbilimsel metotları nesnelere uygulayan her şeyi dille tasvir etmeye ve dilsel olmayan bütün olguları da dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışan bir bilimdir” (Güneş, 2012, s. 33). Örneğin; “*Canlı Göstergebilimi* (Biosemiotics), bütün canlı sistemlerindeki bildirişimi ve anlamlamayı inceler” (Dervişcemaloğlu, 2008). Bu durumda göstergebilimin tüm bilim alanlarını yakından ilgilendirmekte olduğunu: disiplinler arası ve disiplinler ötesi çalışmaların önünü açtığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda “böylesine çok ve çeşitli bilim dalmı belli bir çerçevede ilişkilendiren göstergebilim disiplinlerarası bir alan olan eğitimbilimlerine de önemli katkılar sağlamıştır” (Kıran, 2009, s.15). Türü ne olursa olsun edebi metinler de kendi içinde göstergelerinin diziliminden ortaya çıkan estetik yönü güçlü ve sanatsal değeri olan metin türleridir. Göstergebilim açısından da metin yorumlayıcının yani göstergebilimcinin görevi de bu göstergeleri ve yükledikleri anlamları ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Göstergebilim, anlamın dilsel ve dilsel olmayan göstergeler ile nasıl üretildiğini, anlamı oluşturan ögeler ile ne tür bir ilişkisi olduğunu ve bu ilişkilerin anlamı üretmedeki katkılarını sorgulayan bir yaklaşımdır. Kalelioğlu'na göre “göstergebilim temel olarak sistem içindeki anlam oluşum sürecini ortaya çıkarmakla ilgilenir” (2017, s. 170). Dolayısıyla göstergelerin birbiriyle olan ilişkisi ve buldukları anlamlı sistem içinde nasıl eklemlendikleri oldukça önemlidir. Göstergeleri incelemek amacıyla kurulan göstergebilim, “iletişim amacıyla oluşturulan anlamlı yapının temelini ortaya koymaya çalışır” (Günay, 2002, s. 183). Göstergebilim; dilbilimden felsefeye, sosyoloji ve kültürden pozitif bilimlere kadar uzanan bir çalışma alanına sahiptir. Bir toplumun kültürel mirası sayılan edebiyat da o kültüre ait göstergeleri yansıttığı için göstergebilimin bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle “göstergebilim, dil ve edebiyat üzerinde yapılan çalışmaları da etkilemiş ve edebi göstergebilim alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Kalelioğlu & Günay, 2018, s. 236).

Türkiye’de göstergebilim çalışmaları Tahsin Yücel ile başlamış ve günümüze kadar uzanmıştır. Türk Edebiyatı’nda da şiir, roman, tiyatro ve kısa hikâye türünde de göstergebilimsel çözümler yapmak mümkündür. Bu bağlamda Türk

Edebiyatı'nda modern hikâyenin Tanzimat Dönemi'nde başladığı, tamamen Batılı bir çehre kazanmadan önce klasik ile modern arasında bir geçiş dönemi yaşadığı kabul edilmektedir. Yine de 1980'lerin sonlarında hikâye ile roman yollarını ayırmış, hikayeler Türk Edebiyatı'nda tek başına incelenen bir tür haline gelmiştir. Milli Türk Edebiyatı öncülerinden Refik Halid Karay da bu anlayışın gelişmesinde rol oynamış ve hikâyelerin konusunu Anadolu'ya, daha önce değinilmemiş toplum sorunlarına, Türkçe'nin önemine, milli duygulara ve gurbete düşmüş kişinin iç dünyasına çevirmiştir. Karay, hikayelerinde mekân olarak Anadolu'nun merkezindeki köy ve kasabaları, sürgün olarak gittiği Ortadoğu topraklarını seçmiştir. Yazar, asıl ününü bu çalışmada inceleyeceğimiz “Eskici” hikayesinin bulunduğu *Gurbet Hikayeleri* ile kazanmıştır.

Çalışmanın inceleme nesnesi olan ve “Gurbet Hikayeleri Yer Altında Dünya Var”¹ kitabının ikinci hikâyesi olarak karşımıza çıkan “Eskici” küçük bir çocuğun penceresinden yazarın memleketine, kültürüne ve ana diline olan özlemini betimlemektedir. Karay, ana dille temasın kesilmesi sürecinde tecrübe edilen dönüşümlerin kişinin dünyasında büyük bir öneme sahip olduğunu ve bu değişim ve dönüşümlere maruz kalan kişiyi ne ölçüde etkilediğini Hasan'ın bakış açısından okuyucuya aktarmıştır.

Her değişim ve dönüşümün birer gösterge olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu göstergeler, bir metin içerisinde sistemli bir şekilde kurgulanan bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Söz konusu değişimler, dönüşümler, kişiler, zaman, uzam ve bunların karakter üzerindeki etkileri birer göstergedir. Bu etkenlerin her birinin birbirleriyle iletişim halinde olduğu düşünüldüğünde “Eskici” anlatısı için de göstergebilimsel bir çözümlemenin gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır.

2. Refik Halid Karay ve “Eskici” anlatısı

Refik Halid Karay, Türk Edebiyatı'nda siyasi mizah, hikâye ve roman yazarı olarak tanınır ve eserlerinde dili mükemmel bir yalınlıkla kullanması ile bilinir. Eserlerinin gözleme dayalı olduğu, tasvir ve benzetmelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Karay, ününü Anadolu'yu tanıtan eserleri ile kazanmıştır. Bu eserlerden biri de *Gurbet Hikayeleridir*. Eser, gerçek hikayelere dayanması, gerçek yaşamın tüm şeffaflığı ile ortaya konulması ve dönemin sorunlarına değinilmesi sebebiyle Türk öykücülüğünde öncülük işlevine sahiptir. Bu hikayelerden birisi çalışmamızda ele alacağımız “Eskici” anlatısıdır ve *Gurbet Hikayelerinde* ikinci öykü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar bu hikâyede olayları Hasan'ın bakış açısı ve yaşadıkları ile betimlese de aslında kendi yaşadığı duyguları aktarma amacındadır. Refik Halit Karay, bu hikâyede ana dilin kişinin dünyasında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu Hasan'ın hikayesi ile okuyucuya aktarmıştır. Çağın'ın da belirttiği üzere, “yazarın burada esas vurgulamak istediği gurbet duygusundan çok ana dilinin insan hayatındaki önemidir ya da başka bir şekilde ifade edecek olursak insanda gurbet duygusunu uyandıran en önemli unsurun dil olduğu düşüncesidir” (2005, s. 81).

20. yy. Türk öykücülüğünde büyük bir öneme sahip olan “Eskici” anlatısı ile yazar memleketinden uzaklaştırılan pek çok kişinin aynı duyguları paylaşabileceğini okuyucuya aktarmayı amaçlamıştır. Anlatıdaki göstergelerin de yazarın bu tutumunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Göstergelerin oluşturduğu anlam evrenini çözümlmek, anlatıdaki göstergelerin birbirleriyle olan ilişkilerinden hareketle anlamlandırma sürecini incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda “Eskici” anlatısı göstergelerin yoğunluğu ve değişim dönüşümler ile göstergebilimsel bir çözümleme için biçilmiş bir kaftan niteliğindedir.

3. Yöntem

Kurucusu Algirdas J. Greimas'ın büyük ölçüde Hjelmslev'den etkilenecek temellerini attığı Paris Göstergibilim Okulu yapısalcı bir göstergebilim anlayışını benimsemiştir. Okulun asıl amacı anlamlama ve anlam olgusunun temel yapılarını belirlemeye çalışmaktır. Bu temel yapıların belirlenmesinde metinsel yapıların anlam çözümlmesi esas alınmaktadır. Anlam çözümlmesi; anlam üretiminin nasıl bir düzen dahilinde oluştuğunu ve katmanların hangi yönde eklemelendiklerini ortaya koyar. Bu bağlamda göstergebilim dil içi ve dil dışı tüm göstergeleri en iyi şekilde çözümlenecek bir aşamaya gelmiştir.

Avrupa ekolünün oluşturduğu bu kuram anlatım ve içerik düzlemlerinde anlamın oluşumunu ortaya koyar. “Greimas, 1966'da yayımladığı *Semantique structurale* (Yapısal Anlambilim) adlı yapıtıyla, her çeşit anlamlama dizgelerinin incelemesini kapsayan genel bir anlambilim yöntemi oluşturmuş, göstergebilimi kendi kendine yeten bağımsız bir bilim dalı haline getirmiştir” (Aydın & Uyar, 2022, s. 270). Greimas'ın çözümleme yöntemi disiplinlerarası bir kuram olarak görülmektedir çünkü Greimas, göstergebilimsel yöntem çalışmasında farklı alanları da işin içine katarak kuramı neredeyse her türlü disipline uygulanabilir evrensel bir yöntem haline getirmiştir. Genel olarak, bu yöntem, anlatıların derin yapılarını analiz etmek için sistematik bir çerçeve sunarak, anlama katkıda bulunan altta yatan yapıları ve ilişkileri ortaya çıkarır.

Kalelioğlu'na göre “Greimas'ın göstergebilimsel çözümleme örnekçesinin temelinde ‘anlatının yapısal düzeni’ ve bu düzen içinde oluşturulan ‘anlam’ vardır” (2020, s. 77). Bu noktada Greimas'ın çözümleme yaklaşımına bakıldığında, anlatının yapısal düzeninin ve anlam evreninin oluşması süreci için derin anlam katmanından yüzeydeki anlam katmanına doğru sistematik bir hareket vardır. Dolayısıyla bir metnin anlam üretim işleyişinde metnin yazarı öncelikli olarak anlatısal yapıları göz önünde bulundurarak derin düzeyde anlatıya dair anlam, ideoloji ve değerler gibi soyut düşünceleri kurgular.

¹ Karay, R. H. (2009). *Gurbet hikâyeleri; Yer altında dünya var*. İnkılâp Kitabevi.

Daha sonra en temelde kurgulanan bu soyut düşüncelerden yola çıkarak anlatsal anlam katmanını kurgular ki bu kısımda eyleyen olarak değerlendirilen anlatı karakterlerinin eylemleri ve eylemlerinin sonuçları ön plandadır. Bu katman anlatının dinamikleştiği katmandır denilebilir. Son olarak da en somut katman olan söylemsel sözdizim aşamasında süremleşme, uzamsallaşma ve oyunculaşma aşamaları kurgulanır. Söylemsel sözdizimde karşımıza çıkan anlatı karakterleri belli bir amaç için belli mekanlarda belli zamanlarda konumlandırılırlar. Bu üç anlam katmanını birbirine eklenerek son haliyle anlamlı bir bütün ortaya çıkar.

Günay, “kuram sürekli kendini yenileyerek varlığını sürdürmektedir” (2004, s. 2) der. Bu noktada Denis Bertrand, “yüzeysel anlam düzeyinden derin anlam düzeylerine doğru ya da somuttan soyuta doğru” bir çözüm önerisinde bulunmaktadır (Bertrand, 2000, s. 29). Görüldüğü üzere, Bertrand’ın çözüm önerisi Greimas’ın çözümleme yönteminin tersine işlemektedir.

Yüzeyselden derine ya da görünenden görünmeyene doğru anlam katmanlarını şu şekilde göstermek mümkündür:

	Anlam katmanı	Bir edebi metnin her anlam katmanının biçimlendirici unsurları
Edebi bir metnin yüzeyselden derine doğru anlam katmanları 	Betimsel anlam katmanı	“İlk düzey olan betimleme aşamasında incelemede kullanılacak bütüncel sözcükleme, kişi, eylemler, uzam ve zaman açısından ele alınır” (Günay, 2004).
	Anlatsal anlam katmanı	“İkinci aşama anlatı düzeyidir. Bu aşamada anlatının eyleyenleri ve edenleri, eylem alanları, eyleyenler arasındaki ilişkiler, eylemler dizisi, anlatı izlencesi, anlatının kesitleri ve aralarındaki ilişkiler, yer ve uzamın anlatıdaki işlevleri gibi anlatı ile ilgili her türlü durumun ayrıntılı olarak alınmasını gerektiren bir bölümdür” (Günay, 2004).
	İzleksel anlam katmanı	“Son aşama ise göstergebilimsel çözümlemenin en soyut ama en gerekli aşaması olan izleksel çözümleme aşamasıdır. Burada yüzeysel yapıda bulunan her ögenin derin yapıda incelenen bütüncede nasıl ortaya çıktığı sorgulanarak, anlamın oluşumu, oluşturucu öğeleri ve anlamsal yerdeşlikler saptanır” (Günay, 2004).

Çizelge 1: Edebi bir metnin anlam katmanları

Bu üç aşamalı çözümleme sürecinde yüzeysel anlam katmanından, göstergebilimsel kareyi içeren en soyut olan derin anlam katmanına doğru bir çözümleme sürecinden bahsedilir. Başka bir deyişle “göstergebilim çözümlemesi, metnin en üstteki yapıdan en derindeki soyut yapılara kadar açıldığı bir süreci ifade etmektedir.” (Taşdemir & İşeri, 2023, s. 485). Çizelge 1’de de görüleceği üzere, çözümleme sürecinin ilk aşamasında betisel anlam düzleminden bahsedilir. Bu düzlemde anlatı kişiler tematik rolleri, uzam ve zaman esas alınarak incelenir. İkinci aşama olan anlatsal anlam düzleminde eyleyenler, eylem alanları, eyleyenlerin birbirleri ile ilişkileri, uzamın ve zamanın işlevi gibi anlatının her türlü bileşeni eyleyenler şeması ve anlatı izlenceleri yardımıyla ayrıntılı olarak irdelenir. Ayrıca bu anlam katmanı betisel anlam katmanına göre çok daha dinamiktir çünkü eylemler ve eylemlerin sebep olduğu olaylar dizisinin gözlemlendiği ve incelendiği aşamadır. Üçüncü ve son aşamada ise çözümlemenin en soyut aşaması olan izleksel anlam düzlemi yer almaktadır. Bu aşamada her öge derin yapıdadır ve anlamın nasıl kurgulandığı ve anlamın oluşturucu öğeleri göstergebilimsel kare ile ortaya konur.

Bu çalışmada da yukarıda anlatılan göstergebilimin üç aşamalı çözümleme yönteminden faydalanılarak Refik Halid Karay’ın “Eskici” anlatısı incelenmeye çalışılacak ve anlam oluşum sürecinde anlatının, bahsi geçen anlam katmanları içerisinde nasıl inşa edildiği ve yazarın, anlam evrenini oluştururken bu anlam katmanlarını nasıl birbirine eklediği ele alınacaktır.

4. “Eskici” anlatısına göstergebilimsel bakış

4.1. Betisel düzey

Edebi bir anlatı, kişi, zaman ve mekân gibi temel öğelerin bir araya gelmesiyle birbirini tetikleyen ya da birbirleriyle ilişkili olayların bir anlatıcı vasıtasıyla okuyucuya aktarıldığı bir üründür. Tüm bu kişi, zaman, uzam, olayları ortaya çıkaran eylemler kendi başlarına birer gösterge olarak kabul edilen öğelerdir. Göstergebilim açısından önemli yer tutan bu öğeler aslında anlamlı bir bütün olan anlatının alt dizgeleridir. Anlatının anlam evreni de bu anlamlı dizgelerin bir araya gelmesi sonucu oluşur. Bu alt dizgelerin birbirleriyle olan etkileşimleri, ilişkileri, konumlanmaları ve birbirini tetikleyen olaylar anlatının anlam katmanlarının oluşmasında rol oynamaktadır. Kalelioğlu’na göre “yazar anlatısındaki üç farklı anlam katmanında kendi dünya görüşü ve yaşam tecrübesiyle bağlantılı kullandığı dil ile sürekli oyun halindedir” (2020, s. 85).

Betisel düzey, yüzeysel anlam katmanı olarak da adlandırılabilir. En somut anlam katmanı olduğu için anlatı içindeki kişi, zaman ve mekân gibi ilk okumada kolaylıkla saptanabilecek oluşturucu öğelerin betimleyici özelliklerinin yer aldığı ve belirlendiği katmandır. Rifat bu anlam katmanını: “Söylem düzeyi: İşlevsel anlatı birimlerinin kişi /uzam /zaman açısından belirmesi: izleklerin (temaların) ve izlekleri süsleyecek figürlerin ortaya çıkması” (2011, s. 58) olarak tanımlar. Ayrıca betisel anlam katmanında karşıtlıklar ve değişim ya da dönüşümler de belirlenmektedir. Bu karşıtlıklar ve dönüşümlerin

saptanması çözümlemenin sonraki aşamalarında da anlatının anlam evreninde derinlere inilmesinde yol gösterecektir yani derin ve soyut mantığa ulaşmada yardımcı olacaktır.

4.1.1. Kişiler ve tematik roller

Bir önceki başlık altında bahsedildiği üzere, anlatının söylem düzleminin oluşumunda rol alan öğelerden biri de kişi unsuru olan anlatı kişileridir. Anlatıdaki karakterlerin, tanımlayıcı özelliklerinin ve izleksel rollerinin neler olduğu metnin okunması sırasında belirlenebilecek birincil değerlerdir. Anlatı kişileri üstlendikleri roller ile anlatıya yön verirler ve bu roller de yine anlamlı bir bütünün sağlanması için yazar tarafından belirlenen rollerdir. Bu roller sayesinde anlatı kişileri birbirleriyle ve içinde buldukları uzam ve zaman ile etkileşim içindedirler.

Anlatı kişilerinin bahsedilen bu özelliklerini bir çizelge yardımıyla belirtmek çözümlemenin sonraki aşamalarında kolaylık sağlayacaktır:

		Tanımlayıcı özellikler	Tematik roller
Kişi	Hasan	Beş yaşında, peltek, şirin, küçük (s. 14), yanakları pençe pençe, al al (s. 15), kuşaklı entarili, ceketli, takkeli ve kırmızı merkuplu, saçlarının ortası kesik (s. 16), pembe pembe yanaklı, taze dudaklar ve billur ses (s. 18), gözyaşları yüzünden dökülüyor (ss. 18-19).	Yetim ve öksüz kalmış (s. 14), İstanbul'dan gelmiş (s. 17), eskicinin memleketlisi küçük bir çocuk (s. 18).
	Eskici	Sırtında çuvaldan torba, elinde ufak bir iskemle ve uzun demir parçası, dağınık kıyafetli (s. 16), dağınık saç sakal, göğüs bağı açık, dizlerden yamalı pantolon, dişleri eksik ve sapsarı surat (s. 17), kırçıl ve seyrek bir tutam kıllı göğüs (s. 17), gözleri yaşlı (s. 19).	Eskici, satıcı, Türkçe biliyor, İzmit'ten gelmiş (s. 17), Hasan'ın memleketlisi ve mesleği ayakkabı tamircisi (s. 18).
	Hala	Kara çatık kaşlı, kara iri benli, kara çarşafı ve gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından altınlar sallanan, tuhaf kokulu, fazla yumuşak içine gömülen cansız göğüslü (ss. 15-16).	Hasan'ın halası (ss. 15-16).
	Yolcuyu geçirmeye gelenler	Ferahlanmış, neşeli fakat gönülleri isli (s. 14).	Hasan'ın uzak akraba ve komşuları (s. 14).

Çizelge 2: Betisel anlam düzeyinde kişi

Çizelge 2'de gösterilen anlatı kişilerinin isimleri, tanımlayıcı özellikleri ve izleksel rolleri anlatıyı anlamlı kılan süreçlerin oluşumuna katkıda bulunan unsurlardan biridir. Dolayısıyla "Eskici" anlatısında öne çıkan anlatı kişileri *Hasan*, *eskici*, *hala* ve *yolcuyu geçirmeye gelenler* olarak belirlenmiştir. Bu anlatı kişilerinin tanımlayıcı özellikleri ve izleksel rolleri de çözümleyici için somut verilerdir.

Bu bağlamda bu çalışmadaki anlatı kişileri ve izleksel rolleri düşünüldüğünde küçük Hasan ana anlatı kişisidir çünkü anlatının geneline baktığımızda memleketinden, içinde büyüdüğü kültürden, değerlerden ve en önemlisi ana dilinden bir şekilde kopmak zorunda kalarak kendini tamamen yabancı bir yerde bulur. Bu durum Hasan'da bir dönüşüme sebep olmuştur. "Fakat vapur, şuraya buraya uğrayıp bir sürü yolcu bıraktıktan sonra sıcak memleketlere yaklaşınca kendisini bir **durgunluk aldı: Kalanlar bilmediği bir dilden konuşuyorlardı...**" (s. 14). Hasan beş yaşında küçük bir çocuktur ve kendi iradesi dışında bilmediği bir uzama doğru yola çıkmıştır. Ayrıca Hasan'ın anlatı içindeki yolculuğu esnasında değişen kültürel öğelere (dilsel kodlar, yaşam tarzı, alışkanlıklar) ve coğrafyalara (uzamlar) da tanık olunmaktadır.

"Yamaçlarında keçiler otlayan kuru, yalçın, çatlak dağlar arasından geçiyorlardı." (s. 15). "**Bunlar da bitti; göz alabildiğine uzanan bir düzlüğe çıkmışlardı; ne ağaç vardı, ne dere ne ev! Yalnız ara sıra kocaman kocaman hayvanlara rast geliyorlardı...**" (s. 15). "Artık ana dili büsbütün işitilmez olmuştu" (s. 15). "Birçok çocuk da gelmişti; **entarilerinin üstüne hırka yerine elbise ceket giymiş, saçları perçemli, başları takkeli çocuklar ...**" (s. 15).

Diğer anlatı kişileri de çizelgede görüleceği üzere *eskici*, *hala* ve Hasan'ı *yolcu etmeye gelen uzak akrabaları ve komşuları*dır. Yazar da tüm bu anlatı kişilerini anlatı içerisinde belli uzamlar ve zaman içerisinde yerleştirerek anlamlı bir bütün olan "Eskici" anlatısını ortaya çıkarmıştır.

Çizelge 2'den hareketle *eskici* de bir diğer anlatı kişisidir ve Hasan'ın aylar sonra ana dilini konuşabildiği tek kişidir. "Eskici **başını hayretle işinden kaldı[r]**. Uzun uzun Hasan'ın yüzüne bak[ar]: "**Türk çocuğu musun be?**" der (s. 17). Eskici de Türk'tür ve o da Hasan gibi memleketine çok uzaklardadır ve ayrıca bu uzak memlekette eski ayakkabıları tamir eden ve kapı kapı dolaşan birisidir. Yazarın bu şekilde seçtiği kişileri belirli bir amaca yönelik belirli uzamlarda bir araya getirmesi

önemlidir çünkü bu anlatı kişileri rolleri gereği birbirlerini etkilemektedirler. Diğer anlatı kişilerinden olan *yolcuyu geçirmeye gelenler* de aslında Hasan'ın bulunduğu yerden başka bir yere gitmesinde büyük paya sahip olan insanlardır.

“Vapur rıhtımdan kalkıp, ta Marmara'ya doğru uzaklaşmaya başlayınca yolcuyu geçirmeye gelenler, Üzerlerinden **ağır bir yük** kalkmış gibi **ferahladılar**.”. “Çocukcağız Arabistan'da rahat eder,” dediler, **hayırlı bir iş yaptıklarına herkesi inandırmış olanların** uydurma neşesiyle, fakat gönülleri isli, evlerine döndüler” (s. 14).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere hem yetim hem öksüz kalan Hasan bu kişiler tarafından *halasının* yanına gönderilmiştir. Diğer anlatı kişisi olan *halası* da Hasan'ın *eskici* ile karşılaşmasına vesile olan kişidir. *Halası* onu “Yâ Habibi! Yâ aynı!” (s. 16) diyerek karşılar. Bu kadın gerek giyimi gerekse konuşması olsun Hasan'ın alışık olduğu gibi değildir ve bu durum halasının “gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatik kaşlı, kara iri benli bir kadın...” (ss. 15-16) olarak betimlenişinden açıkça görülmektedir. Dolayısıyla anlatı kişilerinin tanımlayıcı özelliklerinin ve tematik rollerinin belirlenmesi göstergebilimsel edebi bir çözümlemeye önemli yer tutmaktadır çünkü bu bilgiler bize anlatının derin anlam katmanlarına doğru ilerlememizde yardımcı olacak somut verileri içermektedir.

4.1.2. Uzam

Anlatının oluşturucu öğelerinden bir diğeri ise uzamdır ve anlatı kişileri bu uzam içerisine rolleri gereği yerleştirilir. “Edebi mekân, karakterlerin içinde yaşadığı ve hareket ettiği çerçevedir” (Jahn, 2012, s. 107). Yücel'e göre de “bir söylemin anlatı düzlemine ulaşması için, en azından belli bir yerde ve belli bir zamanda bir söyleme, düşünme ya da yapma edimiyle donatılmış bir kişiyi içermesi gerekir” (1979, s. 13). Ayrıca anlatılar çeşitli coğrafyalar, şehirler, manzaralar vb. gibi farklı uzamları da barındırırlar. Bu nedenle özellikle göstergebilimsel çözümlemeye bir anlatı içinde birden fazla uzam saptamak ve bu uzamların tanımlayıcı özelliklerini belirlemek önemlidir. Söylemsel sözdizimin bu ögesi de okuyucuya somut veriler sağlamaktadır. “Eskici” anlatısı için de aşağıdaki çizelgede gösterildiği gibi uzamlar belirlenmiştir:

		Tanımlayıcı özellikler
Uzam	Sıcak memleketler	Sıcak (s. 14), açmış çiçeklerin olmadığı, yemişlerle donatılmış güzel ve ıslak bahçelerin tükendiği, seyrekleşen zeytinlikler (s. 15), Türkçe'nin işitilmediği yerler (ss. 14-15).
	Dağlar	Yamaçlarında keçiler otlayan, çatlak ve yalçın dağlar (s. 15).
	Düzlük	Göz alabildiğine uzanan, üzerinde ne ağaç ne dere ne de ev olmayan, uzun bacaklı uzun boylu sırtarı kabarık kambur hayvanların olduğu düzlük (s. 15).
	İstasyon	Halasının ve yanındaki kadın ve birçok çocuğun Hasan'ı karşıladığı yer, varış noktası (s. 16).
	Ev	Avlusu olan (s. 16), dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve topraktan ev (s. 17).

Çizelge 3: Betisel anlam düzeyinde *uzam*

Çizelge 3'te anlatı içinde belirlenen uzamlara bakıldığında her uzamın kendine özgü tanımlayıcı özellikleri karşımıza çıkar. Aslında bu tanımlayıcı özellikler bize anlatı içinde değişen uzamları ve bu uzamların ana anlatı kişisi üzerinde ne gibi değişimlere sebep olacağını da bir göstergesidir. Jahn'a göre “mekânsal özellikler karakterleri ve olayları önemli ölçüde etkiler ve bu da mekâna anlam yükleme olarak nitelendirilir” (2012, s. 109). Göstergebilimsel açıdan ise her uzamın anlatı içinde yeni bir gösterge olduğunu ve “Eskici” anlatısı özelinde de yolculuk esnasındaki uzamsal değişimlerin anlatıda dinamikliğe sebep olduğunu söylemek mümkündür. Ordu'nun da belirttiği gibi “anlatılmak istenenlerin bütünü, aktarılanlar ve hissettirilenler mekân üstünden mana kazanır” (2023, s. 2396). Çünkü bu anlatıda özellikle uzamsal değişim kültürel değişimle paralellik göstermektedir ve anlatıya akıcılık sağlamaktadır.

Vapur ilerledikçe Hasan'ın gördüğü mekanlar da başkalaşmakta ve ana dile olan temas da azalmaktadır, öyle ki bu yeni uzamlarda insanların ona seslenişi bile değişmiştir. “**Taal hun ya Hassen,**” diyorlardı, yanlarına gidiyordu. “**Ruh ya Hassen ...**” derlerse uzaklaşıyordu” (s. 15). “Yolculuk esnasında zengin tabiat tasvirlerinin yerini çöllere bırakması ve manzaranın yeknesaklaşması olumlu bir mekândan olumsuz bir mekâna geçildiğini gösteriyor” (Ordu, 2023, s. 2396). Bu yeni mekanlar Çizelge 3'te gösterildiği gibi sıcak memleketler, dağlık yerler ve düzlüklerdir (ss. 14-15). Buralar Hasan'a yabancı gelmektedir çünkü yeşillikler git gide azalmıştır ve bu çorak yerlerde hayatında ilk defa isimlendiremediği bir hayvan görür ve “...yanındaki askere parmağıyla göstererek sor[ar]; o gül[erek]: “**Gemel! Gemel!**” de[r]” (s. 15).

Bir başka uzam olan istasyon da Hasan için yeni bir mekandır ve bu yerde insanların giyinişleri onun hiç alışık olmadığı şekildedir. İstasyon, tamamen farklı kültürden insanların olduğu bir mekân olarak anlatıda karşımıza çıkmaktadır. Hasan artık hayatına diğer bir uzam olan tek katlı, avlulu ve topraktan (s. 17) bir evde devam etmektedir. Bu ev onun geldiği kültürden, değerlerden ve coğrafyadan tamamen farklıdır. Burada da kendi dilini konuşmamaktadır ve artık suskun bir çocuktur. Genel itibari ile yeni bir coğrafya olarak bu uzam artık Hasan'ın hayatına devam ettiği yeni coğrafyadır.

4.1.3. Zaman

Anlatıların söylem düzlemini oluşturan öğelerden biri olan zaman unsuru da kişi ve uzam unsurlarıyla ilişki içindedir. Yazar belli roller yüklediği anlatı kişilerini belli uzamlara yerleştirir ya da uzamlar arasında onlara hareket alanı sağlar ve bu kişiler de edimleri belli bir zaman içerisinde gerçekleştirir. Dolayısıyla “anlatıların söylemsel dizimini oluşturan bu üç oluşturuca öge birbiriyle sıkı bir bağıntı içindedir” (Kalelioğlu, 2020, s. 100). “Eskici” anlatısında da Hasan’ın memleketinden Filistin’e gönderilmesinde uzamda meydana gelen değişiklik diğer öğeleri de etkileyecektir.

Anlatıda zamansal olarak karşımıza “**altı ay**” (s. 18) ifadesi çıkmaktadır. Bunun dışında Hasan’ın ne kadar bir süre yolculuk yaptığı, hangi tarihte vardığı ya da içinde bulunduğu mevsim noktasında zamansal ifadeler gözlemlenmemektedir. “Refik Halid’in hikayelerinde zaman konusuna fazla yer verilmediğini söylemek mümkündür.” (Ordu, 2023, s. 2396). Belki de bu yüzden zamansal olarak “Eskici” anlatısında tanımlayıcı ifadelerle rastlanmamaktadır. Zaman açısından Hasan, yaz kış fark etmeden sıcak bir mevsime sahip bir coğrafyaya gider.

Zaman	Tanımlayıcı özellik	
	Altı ay	Hasan’ın suskun olduğu, ana dilini konuşmadığı süre (s. 18)

Çizelge 4: Betisel anlam düzeyinde zaman

Çizelge 4, anlatıda saptanan zaman ifadesini göstermektedir ve bu unsura dair Hasan’ın hiç konuşmadığı süre olması dışında başka bir betisel özellik verilmemiştir. Ancak anlatı esnasında değişen uzamdan hareketle bu altı aylık sürenin mevsimsel olarak sürekli sıcak bir iklim olduğu söylenebilir. Hasan sıcak memleketlere gitmektedir ve anlatıda geçen “**Arabistan sıcağıyla**” (s. 19) ifadesi bu çıkarımı yapmayı mümkün kılmaktadır. Geçen bu altı aylık süre Hasan’ın ana dili olan Türkçe’nin hiç konuşulmadığı bir zaman dilimidir. Bu anlatıda belirtilen altı aylık süre suskunlukla geçen bir zaman olarak betimlenebilir.

4.1.4. Kişi, uzam ve zaman arasındaki ilişkisel değerler

Yukarıda da bahsedildiği üzere kişi, uzam ve zaman unsurlarından birinde meydana gelen değişiklik diğer öğeleri etkilemektedir. Bu etkileşim sonucunda da anlatı içinde değişim ve dönüşümler görmek kaçınılmaz olacaktır. “Eskici” anlatısı için de uzamsal değişimlerin ana anlatı kişisi Hasan üzerinde büyük etkilere neden olduğu söylenebilir çünkü bu değişimler yeni memleketlerde insanların konuştuğu dil, kültür ve değerlerdeki değişimleri de göstermektedir. Hasan’ın bu uzamlarda karşılaştığı yeni şeyler kendi vatanından ve sahip olduğu kültürden tamamen farklılaşır. Hasan, kendi vatanından uzaklaştıkça aslında kültüründen, dilinden, kimliğinden ve değerlerinden de uzaklaşmaktadır.

Uzamsal olarak meydana gelen en önemli değişimin sonucu konuşulan dilin artık Türkçe değil de Arapça’ya dönüşmesidir. Hayfa’da trene binmeden önce zaman zaman işitilmeye başlanan Arapça varış yerine yaklaştıkça tamamen hâkim bir dil haline gelmeye başlar ve “artık **ana dili büsbütün işitilmez ol[ur]**” (s. 15). “Yurt dışında yaşamaya mecbur bırakılan bu çocuk, ana diliyle konuşacak birini aramakta, kültürel kimliğini tanımak için dilini bildiği insanlara gereksinim duymaktadır.” (Çakmakçı, 2014, s. 229). Dolayısıyla uzamsal değişim, konuşulan dilin başkalaşmasıyla kültürel yabancılaşmaya neden olur. Çünkü dil, her toplum için kültür ve değerler aktarıcısıdır yani “dil, kültürün aynasıdır” (2016, s. 50). Aynı kültüre ve değerlere ait aktarım ve paylaşımın aracı olan ana dilin yerini başka bir dile bırakması Hasan için iletişimsizlik sorununu da beraberinde getirir. “Hasan köşeye büzüldü: bir şeyler soran olsa da **susuyordu**, yanakları pençe pençe, al al olarak **susuyordu**” (s. 15). Dilden kaynaklı yaşadığı yabancılaşma Hasan’ın suskun bir çocuğa dönüşmesine neden olur.

Durum I	Dönüşüm	Durum II
Konuşkan (Mutlu)		Suskun (Mutsuz)

Çizelge 5: Hasan’ın durumsal dönüşümü

Çizelge 5’e dayanarak betisel anlam düzleminde Hasan’ın geçirdiği değişim ve dönüşümleri birkaç cümleyle şu şekilde aktarmak mümkündür:

1) Hasan konuşmayı ve insanlarla iletişim kurmayı seven bir anlatı kişisi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Beş yaşında idi; peltek, **şirin konuşmalarıyla** da güvertede yolcuları epeyce **eğlendirmişti**” (s. 14). Ancak Hasan’ın bu durumu “vapur şuraya, buraya uğrayıp bir sürü yolcu bıraktıktan sonra sıcak memleketlere yaklaşıncaya...” (s. 14) önemli bir değişikliğe uğrar çünkü “kalanlar **bilmediği bir dilden konuşuyorlardı**” (s. 14) ve ona “Hassen” (s. 15) diyorlardı. Dolayısıyla Hasan’ın bu durumsal değişikliğini konuşkanlıktan suskunluğa geçiş olarak nitelemek mümkündür. Yolculuğu esnasında geçirdiği değişim, Hasan’ın durumunu anlatının başından sonuna kadar olumsuz yönde etkiler. Konuşkanlıktan (durum I)

suskunluğa (durum II) geçiş aynı zamanda Hasan'ın mutlu (durum I) bir çocuktan mutsuz (durum II) bir çocuğa dönüşmesine de neden olmaktadır.

2) İlk durumun Hasan üzerindeki etkisi sadece konuşkanlıktan suskunluğa evrilen bir süreçle kalmaz. Bu durumun aynı zamanda Hasan'ın mutluluğu ve mutsuzluğu ile de yakından ilişkili olduğu anlatıda belirmektedir. “Hasan **vapurda eğlendi**; gırlı gırlı işleyen vinçlere, üstleri yazılı cankurtaran simitlerine, kurutulacak çamaşırlar gibi iplere asılı sandallara, vardiya değiştirilirken çalınan kampanaya bakarak **çok eğlendi**. Fakat vapur, şuraya buraya uğrayıp bir sürü yolcu bıraktıktan sonra sıcak memleketlere yaklaşıncaya kendisini bir **durgunluk aldı**” (s. 14). Vapura bindiğinde Hasan neşeli kıpır kıpır hareketli bir çocuktur fakat vapurun sıcak memleketlere uğrayarak ilerlemesi uzamsal bir dönüşümün yanı sıra anlatı kişinin ruh durumunda da bir değişikliğe neden olur. “Portakal bahçelerine dalmış, **göğsünde bir katılık**, gırtlığında **lokmasını yutamamış gibi bir sert düğüm**, daima **susuyordu**” (s. 15). Vapurdan sonra bindirildiği trende “artık **anadili büsbütün işitilmez** olmuştu” (s. 15) ve ana dilini konuşamamasından kaynaklanan ruh halindeki değişim anlatıda tasvir edildiği gibi gittikçe çoraklaşarak çöl uzamına geçişle paralellik gösterir. Bu durumda tren yolcuğu Hasan'ın suskun ve mutsuz halini daha da pekiştirmektedir.

Çakmakçı'ya göre “Gözlem gücü yüksek bir sanatçı olan Refik Halid, kahramanlarının ruh halini veren başarılı çevre tasvirleri yapar.” (2014, s. 230). Dolayısıyla Hasan, tren yolculuğunda da daha önce alışık olmadığı değişimlere şahit olur. Coğrafya, verimli, yeşil ve mavi renklerden artık çoraklık göstergesi olan **kuru dağlara** (s. 15), **ağaçsız ve susuz düzlüklere** (s. 15) ve daha önce görmediği hayvanların olduğu mekanlara doğru Hasan'ın ruh halindeki değişimle paralellik içindedir. Ana dilini kimseyle konuşamaması onu büsbütün mutsuzluğa sürükler. Dolayısıyla Hasan, vapur ve tren yolculuklarıyla başlayıp istasyona vardıktan sonra da haftalarca devam eden bir suskunluk sürecine girer.

3) Hasan'ın mutluluk ve mutsuzluk arasındaki dönüşüm sürecini aynı zamanda Hasan'ın eskici ile karşılaşmasıyla da açıklamak mümkündür. “Bir gün halası sokaktan bağıarak geçen bir satıcıyı çağır[ır]” (s. 16). Bu karşılaşma Hasan'ın kısa da olsa altı aydır (s. 18) devam eden suskunluğuna bağlı mutsuz halindeki değişimin sebebidir. Hasan “bir aralık kimlerle olduğunu keyfinden unuttu, **dalgınlığından ana diliyle sordu**. Çiviler ağzına batmaz mı senin?” (s. 17). Tabii dalgınlıkla sorduğu bu soruya eskicinin de Türkçe karşılık vermesi ve eskicinin de ana dilinin Türkçe olması Hasan için tarif edilemez bir duygudur. Uzun zamandır susan çocuk bir anda “**biteviye konuş[ur]**” (s. 18) ve Hasan tekrar “yanakları **sevincinden pembe pembe**” (s. 18) mutlu olur. Burada Hasan'ın sanki o süre içinde ana vatanına, kültürüne, diline ve kimliğine kavuşmuş olma hissinden dolayı yaşadığı bir mutluluk olduğu söylenebilir çünkü uzun süredir bunların özlemine çekmektedir.

Yine de Hasan'ın eskiciyle karşılaşması ona geçici bir mutluluk yaşatır çünkü Karacan'ın da belirttiği gibi “her güzel şeyin kısa sürmesi gibi ‘memlekete’ ‘ana dile’ kavuşma anı da kısa sürer” (2011, s. 46). Eskici işini bitirmiştir ve artık oradan ayrılması gerekmektedir. “Gidiyorum ya, işimi tükettim” der (s. 18). Eskici Hasan'ın uzun bir zaman sonra Türkçe konuştuğu tek kişidir fakat eskicinin gitmek zorunda olmasından dolayı Hasan tekrar mutsuz olur. Öyle ki eskici “o zaman gördü ki, küçük çocuk, memleketlisi minimini yavru **ağlıyor ... Sessizce, titreye titreye ağlıyor**” (s. 18). Burada da Hasan'ın yine konuşmadığı sadece ağladığı gözlemlenmektedir. Eskici, ağlama dese de “bunu işiten çocuk **hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlamaktadır**; bir daha **Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır**” (s. 19). Burada Hasan'ın durumsal değişikliği tekrardan konuşkanlıktan suskunluğa ve buna bağlı olarak mutluluktan mutsuzluğa geçiştir. Eskicinin gidişi aslında bir yandan dilin de temsilcisi olduğu kendi kültürünün, değerlerinin ve vatanının da Hasan'dan uzaklaşmasıdır.

Betisel anlatı düzleminde ele aldığımız yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Hasan'ı var eden sosyal ve kültürel değerlerin, bu değerlerle yetişmiş, onun dilinden, duygu ve düşüncelerinden anlayan bir çevrede yaşamasının Hasan'ın mutlu bir karakter olmasındaki etkileri oldukça büyüktür. Bunun en basit haliyle yukarıdaki örneklerden yola çıkarak değişik ortam ve ilişkilerde görebiliriz. Sonuç olarak Hasan'ın ait olduğu çevreye yakınlığı onun mutluluğunu, insanlar arası iletişimini ve bu iletişimdeki kaliteyi olumlu etkilemektedir. İçine doğup büyüdüğü çevreden git gide uzaklaşması, aynı kültürden olduğu insanlarla etkileşime girme şansının azalması ve kültürel kimliğinin oluşmasına önemli katkıları olan vatanının bulunduğu coğrafyanın değişmesi gibi unsurlar da Hasan'ın ruhsal durumunun olumsuz bir şekilde etkilenmesine yani mutsuzluğuna neden olmaktadır. Anlatı kişileri, kişilerin tematik rolleri ve anlatıdaki uzamların tasvirleri de Hasan'ın hayatının giderek mutsuzluğa doğru sürüklenmesini destekleyen öğelerdir. Kısaca çözümlemenin betisel düzeyinde Karay'ın “Eskici” anlatısında bu düzeyi oluşturan kişi, uzam, zaman ve izleksel roller betimlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Anlatısal düzey

Betisel düzeyde elde edilen somut veriler göz önünde bulundurulduğunda “bu düzey söylemsel düzeyden daha genel ve daha soyuttur” (Bronwen & Ringham, 2006, s. 9). Ayrıca, Rifat bu düzeyi: “Olay örgüsünün kurulmasını sağlayacak işlevsel anlatı birimlerinin belirmesi ve aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi: Özne/Nesne; Gönderen/Gönderilen; Yardım eden/Karşı çıkan arası ilişkiler” (2011, s. 58) olarak tanımlar. Dolayısıyla bu anlam katmanı, eyleyenlerin, anlatı izlencelerinin, eyleyenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin, dönüşümlerin ve işlevlerinin incelendiği katmandır. Anlatı izlenceleri, eyleyenler, eyleyenlerin eylemleri ve dönüşümlerin bu anlam düzeyini nasıl etkilediği bir alt başlık altında daha detaylı açıklanacaktır.

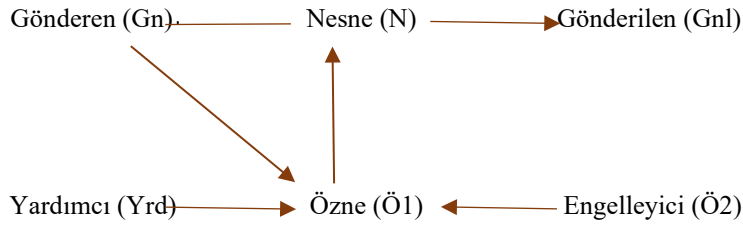

4.2.1. Anlatı izlencesinin belirlenmesi ve “Eskici” anlatısının eyleyenler şeması

Betisel anlam düzeyinde tanımlayıcı özellikleri, buldukları uzam, zaman ve izleksel rolleri açısından belirlenen karakterler bu anlam katmanında aktif duruma geçmiş eyleyenler olarak karşımıza çıkar. Bu durumda eyleyenler “Anlatı sözdiziminde yer alan ve anlatının oluşumundaki eylemlerde bir işlevi olan ayırıcı birimlerden her biri” dir (Rifat, 2013, s. 86). Greimas ve Courtés’e göre de “Bir eyleyen, diğer tüm belirlenimlerden bağımsız olarak, bir eylemi gerçekleştiren ya da bir eylemden geçen şey olarak düşünülebilir” (1982, s. 5). Buna göre bir aktör edilgen iken artık anlatsal anlam düzeyinde etkin konuma geçen işlevsel bir eyleyendir.

Eyleyenlerin işlevleri düşünüldüğünde Vladimir Propp akla gelmektedir. Propp çalışmaları neticesinde önemli bir çözümleme yöntemi sunmuştur. Masalların içerikleri farklı olsa da aslında yapısal olarak temelin aynı olduğunu ortaya koymuş ve masallarda olay örgüsünü oluşturan otuz bir işlev olduğunu belirtmiştir. Propp “işlev kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir” der (Propp, 1985, s. 6). Bu işlevler de anlatılar içinde karakterler bazında farklı eylem alanlarına göre belirlenir dolayısıyla Propp, burada anlatı kişilerini birer eyleyen olarak ele almış ve bu eyleyenlerin edimlerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini incelemiştir. Propp’un elde ettiği veriler sonrasında yazınsal göstergebilimin gelişmesi adına referans olmuştur.

Bu bağlamda Propp’un belirlediği işlevlerden yararlanarak, Algirdas Julien Greimas da yeni bir model sunmuştur. Greimas’ın belirlediği altı eyleyen şu şekildedir: “Gönderen / Gönderilen, Özne / Nesne, Yardımcı / Engelleyici” (Rifat, 2020, s. 198). “Greimas’ın altı eyleyeni Propp’un eyleyenlerinin yeniden yorumlanmasıdır denilebilir” (Günay, 2002, s. 61). Bu aşamalardan hareketle, anlatıda eyleyenler işlevleri doğrultusunda belirlenir ve eyleyenler şeması yardımıyla çözümleme gerçekleştirilir. Sonuç olarak amaç eyleyenleri, eylemlerini, eyleyenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini ve işlevlerini ortaya çıkarmaktır.

Çizge 1: Eyleyenler şeması örneği

Çizge 1’de eyleyenler şemasının bir temsili görülmektedir ve bu anlam düzeyinde belirlenen anlatı izlencesi ve eyleyenler şeması yardımıyla derin anlama ulaşmakta yarar sağlayacaktır. “Eyleyenler modeli doğrudan doğruya Özne’nin ulaşmayı amaçladığı ve Gönderen ile Gönderilen arasında bir iletişim birimi olarak konumlanan Nesne çevresinde odaklanır” (Rifat, 2019, s. 74). Uzdu Yıldız’a göre de: “Eyleyen şemasında özneye göre konumlanmaları görülen eyleyenler eylemin oluşum aşamalarına göre anlatı izlencesinde özne ve eylemi çevresinde yer alırlar” (2021, s. 13). Dolayısıyla işlemci öznenin değer nesnesine ulaşip ulaşamaması bağlamında gönderen ile yaptığı anlaşma çerçevesinde diğer eyleyenlerle arasındaki ilişki incelenip yorumlanarak çözümleme aşaması tamamlanır.

Göstergebilimsel çözümlemede anlatsal anlam katmanında çözümleme yapmak için ilk olarak anlatı izlencelerinin belirlenmesi önemlidir. Rifat’ın tanımına göre “anlatı izlencesi, eyleyenlerin anlatının akışı (anlatı sözdizimi) içinde üstlendikleri ayırıcı işlevleri belirlemeye ve anlatının öykülenişini okumaya yarar” (Rifat, 2019, s. 24). Anlatıda belirlenen anlatı izlenceleri aslında olay örgüsünün eklenme noktalarıdır denilebilir çünkü bir olayın bitişi ya da başlangıcı bir diğer olayın tetikleyicisi olabilir. Bu durum anlatıya devinim katar ve anlatsallık sağlanır. Bir anlatı izlencesinin bir eyleyenler şemasına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Anlatı kişilerinin eylemlerinin ve durumlarının değişime uğradığı yerler ve anlatı içinde saptanan bazı kırılma noktaları ya da dönüşümler bu anlam düzeyinin çözümlenmesinde önemlidir. Bu kırılma noktaları ve dönüşümlerden hareketle anlatılar giriş, gelişme ve sonuç olmak üzere temelde üç aşamadan oluşur. Çoğu anlatıda görülebilen bu özellik “Eskici” hikayesinde de görülmektedir.

Başlangıç aşaması, Hasan’ın vapura bindirilip yolculuğa çıkışını temsil eder. “Vapur rıhtımdan kalkıp, ta Marmara’ya doğru uzaklaşmaya başlayınca yolcuyu geçirmeye gelenler, üzerlerinden ağır bir yük kalkmış gibi ferahladılar” (s. 14).

İlerleme aşaması, Hasan’ın tren yolculuğunun başlamasından kısa bir süre önce başlar. Özellikle tren yolculuğundan sonra halasının evine varması ve halasının evine varduktan sonraki süreç içinde gerçekleşen dönüşümlerdir. “Hayfa’ya çıktılar ve onu bir trene koydular. Artık anadili büsbütün işitilmez olmuştu... Hasan’ı bir istasyonda indirdiler” (s. 15). “Hasan durgun, tıkanık; susuyor, susuyordu ... Birgün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağırdı” (s. 16).

Bitiş aşaması, eskicinin işini bitirip gitmek üzere evin avlusundan ayrılması ile başlar. “Fakat, nihayet bütün ayakkabılar tamir edilmiş, iş bitmişti” (s. 18). Anlatı, “Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkırıkla, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır. “Ağlama diyorum sana! Ağlama!..” (s. 19) şeklinde sona erer.

Başlangıç	İlerleme	Bitiş
1. Hasan'ın anne babasının ölümü üzerine uzak akraba ve komşuları tarafından vapura bindirilip Filistin'e gönderilmesi.	2. Hasan Filistin'e ulaşmak için vapur ve tren yolculuğu yapar ve çevresine ve dile yabancılaşarak tamamen susması. 3. Hasan'ın halasının sokaktan geçen eskiciyi çağırması ve Hasan'ın eskici ile karşılaşması ve eskicinin halanın evinden ayrılışı.	Hasan eskicinin gitmek zorunda kalması ile anadilini ve kültürünü paylaşacak kimse olmayacağı için hayatına mutsuz bir şekilde devam edecek olması.

Çizelge 6: “Eskici” anlatısının anlatı izlencesi

Yukarıda bahsedilenler doğrultusunda Çizelge 6’da temsil edilen “Eskici” anlatısının anlatı izlencesi yardımıyla eyleyenler şeması oluşturulup çözümlenmesi yapılacaktır. Çanakpınar’a göre “özne dışındaki eyleyenler canlı cansız, nesne, soyut bir kavram, bir topluluk ya da elbette bir kişi de olabilmektedir” (2021, s. 85) dolayısıyla “Eskici” anlatısının eyleyenleri de şu şekilde verilebilir:

Gönderen (Gn): Hasan’ın içinde bulunduğu yaşam koşulları, kayıpları, yalnız kalması ve mecburi yolculuğu

Gönderilen (Gnl): Koruyabilmek / Koruyamamak

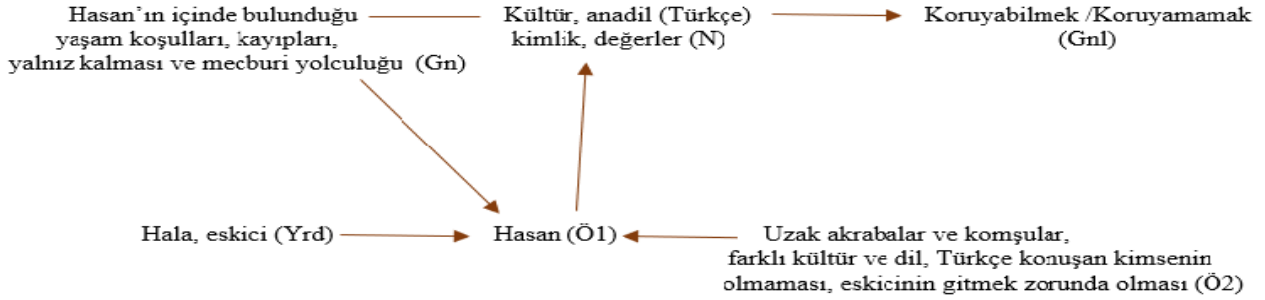
Özne (Ö1): Hasan

Nesne (N): Kültür, anadil (Türkçe), kimlik, değerler

Yardımcı Özne (Yrd): Hala, Eskici

Karşıt özne (Ö2): Uzak akrabalar ve komşular, farklı kültür ve dil, Türkçe konuşan kimsenin olmaması ve eskicinin gitmek zorunda olması

“Eskici” anlatısının yukarıdaki anlatı izlencesine dair eyleyenler şemasının gösterimi aşağıdaki gibidir:

Çizge 2: “Eskici” anlatısının eyleyenler şeması

Çizge 2, Hasan’ın (Ö1) diğer eyleyenlerle arasındaki ilişkiyi değerleri yansıtmaktadır. Buna göre Gönderen (Gn) ile Özne (Ö1) arasında bir anlaşma söz konusudur ve bu anlaşma Hasan’ın (Ö1) değer nesnesi (N) olan kültürü, anadili, kimliği ve ait olduğu yer ve değerleri ile ilgilidir. Dolayısıyla içinde bulunduğu yaşam koşulları, yaşadığı kayıplar, yalnız kalması ve mecburi yolculuğuna (Gn) bağlı olarak vatanından uzaklaşması Hasan (Ö1) üzerinde bir yaptırımdır. Bu yaptırıma göre Hasan (Ö1) değer nesnesi olan kültürü, kimliği, anadili (Türkçe) ve değerlerini (N) ya koruyabilecek/sahip çıkacak ve mutlu bir hayat yaşamaya devam edecektir ya da koruyamayacak/sahip çıkamayacak ve dolayısıyla mutsuz bir hayata mahkûm olacaktır. Bu noktada işlemci özne Hasan (Ö1) ile gönderen (Gn) arasında bir anlaşma kurulmuş olur. Yine çizge 2’de değer nesnesi (N) olan kültürünü, anadilini, kimliğini ve değerlerini koruyabilme ve sahip çıkmayı gerçekleştirebilme ya da koruyamayarak gerçekleştirememesi sürecinde Hasan’ın (Ö1) bazı yardımcıları (Yrd) ve onu engelleyen karşıt özneler (Ö2) görülmektedir.

“Zaten babadan **yetim kalan** küçük Hasan, **anası da ölüncü**” (s. 14) yalnız kalır ve içinde bulunduğu şartlardan dolayı akrabalarının, küçük bir çocuk olan Hasan’ın bakımını üstlenmesi ilk akla gelen düşüncedir. Hasan yetişkin bir insan olmadığı için kendi vatanında, kendi kültüründen insanlarla ortak değerleri paylaştığı ve kendi dilini konuşabileceği bir hayatı yaşama noktasında inisiyatif alabilecek konumda değildir. Mecburen “uzak akraba ve konu komşunun yardımıyla halasının yanına, Filistin’in ücra bir kasabasına” (s. 14) gönderilir. Hasan bu yolculukla beraber başka bir yaşama, coğrafyaya, kültüre, dile ve değerlere alışmak zorunda kalır. Hasan mutlu ve neşeli bir çocuktur ve “peltek, şirin konuşmalarıyla da güvertede yolcuları epeyce **eğlendi[rir]**” (s. 14). Fakat uzamın, konuşulan dilin, kültürün ve insanların kılık kıyafetinin değişmesiyle Hasan büyük bir dönüşüm yaşar. Halasının evi “dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak” (s. 17) bir evdir ve bu evde “öyle **canı sıkılıyordu[r] ki**” (s. 17) “anladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak” (s. 16) altı aylık bir suskunluğa gömülür. Hasan, bu yeni kültüre ait “kuşaklı entari, ceket, takke [ve] kırmızı merkuplar” (s. 16) da giymektedir. Yolculuk esnasında gördüğü farklılıklar ve halasının evine varduktan sonra uyum sağlamaya çalıştığı yeni yaşam şekli ve yeni kültür Hasan’ı suskun ve mutsuz bir çocuğa dönüştürür çünkü etrafında kendi kültüründen kimse yoktur, ana dilini konuşamaz ve vatanına uzaktadır. Sıla hasreti ile mutsuz bir yaşam sürmek zorunda kalan Hasan memleketine kavuşma arzusu içindedir. Bu durumda iki son öngörülebilir: Hasan, bu yeni memlekette kültürünü, değerlerini, kimliğini ve anadilini koruyabilirse ve sahip çıkabilirse (**Ö1 ∧ N ∨ Ö2**) yine o neşeli ve mutlu çocuk

olarak hayatını yaşamaya devam edebilecektir ya da tam tersi bazı faktörlerden dolayı koruyamayarak (Ö1 ∨ N ∧ Ö2) mutsuz bir çocuk olarak hayatına devam edecektir. Anlatının tamamı düşünüldüğünde bu anlatı izlencesi anlatının kurgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Hasan'ın (Ö1) mutluluk ve mutsuzluk arasındaki dönüşümünden, değer nesnesi (N) kültürünü, kimliğini, anadilini ve değerlerini korumak ya da onlara sahip çıkarak hayatına mutlu bir şekilde devam etmek istediği anlaşılır. Burada halası ve eskici (Yrd), Hasan'ın kendi değerlerini, anadilini ve kültürünü kısa süreli de olsa tekrar yaşayabildiği ve vatan özlemine giderebildiği noktada en büyük yardımcılarıdır. “Bir gün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağır[ır]” (s. 16). Evin avlusuna gelen satıcıya Hasan “dalgınlığından ana diliyle ... Çiviler ağzına batmaz mı senin?” (s. 17) diye sorar. Eskici de Hasan gibi Türk olduğu ve Türkçe bildiği için şaşırır ve “Türk çocuğu musun sen?” (s. 17) diye sorar. Bu durum, Hasan'ın yeniden kendi kültüründen bir insanla iletişim kurmasına neden olur ve “durmadan, dinlenmeden, nefes almadan ... dudakları taze taze, gevrek, billur sesiyle...” (s. 18) konuşmaya başlar. Hasan'ın tekrar Türkçe konuşabilmesinde halanın (Yrd) bir payı vardır. Eskici (Yrd) de Hasan ile benzer duyguları paylaşmaktadır çünkü o da vatanından, kültüründen, değerlerinden ve anadilinden uzakta farklı bir kültürün içindedir. Eskici, “...artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgarını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli hem yaşlı” (s. 18) bir şekilde Hasan'ı dinlemektedir. Hasan, tekrar ana dilini konuşabildiği için vatanına, kimliğine, anadiline, değerlerine, kültürüne kavuşmuş gibidir. Çok uzak bir memlekette bile kendi kültüründen, kimliğinden ve değerlerinden birine rastlamak insanın yeniden vatanında olması gibidir ve ona tekrar kendi değerlerini hatırlatır. Fakat burada Hasan'ın (Ö1), gönderen ile yaptığı anlaşma gereği değer nesnesine ulaşmada başarılı olduğu söylenemez çünkü Hasan (Ö1) en başta uzak akraba ve komşularına (Ö2) karşı direnç gösterecek yetkinlikte olmadığından farklı kültüre, dile ve değerlere ait uzak bir memlekete gönderilir. Her ne kadar hala ve eskici (Yrd) Hasan'ın yardımcısı gibi gözükse de “üzerlerinden bir yük kalkmış gibi ferahla[yan]” (s. 14) bu uzak akraba ve komşular, Hasan'ın bulunduğu yerde anadili Türkçeyi konuşan kimse olmaması, içinde bulunduğu farklı kültür ve eskicinin gitmek zorunda olması (Ö2) en büyük engelleyicilerdir.

Hasan'ın vatanındaymış gibi hissedip değer nesnesini (N) koruyabilmesi (Gnl) neredeyse imkansızdır. Eskicinin “gidiyorum ya, işimi tükettim” (s. 18) demesiyle Hasan “sessizce, titreye titreye” (s. 18) ağlamaya başlar. Bu şartlar, anlatının başından itibaren Hasan'ı değiştiremeyeceği bir durum içine sokar ve onu mutsuzluğa doğru sürükler. Anlatının sonunda da mutsuz bir çocuk olan Hasan, “bir daha **Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır**” (s. 19). Çizge 2'de belirtilen gönderen (Gn) ve karşıt özne (Ö2) Hasan üzerinde büyük bir dönüştürücü etkiye sahiptir ve yardımcılarına (Yrd) rağmen Hasan'ı kaçınılmaz bir mutsuzluk beklemektedir.

Vatanından koparılan ve memleket hasreti çeken Hasan bir daha vatanına dönemeyeceği dolayısıyla kültürünü, kimliğini, anadilini ve değerlerini (N) koruyamayacağından (Gnl) değer nesnesine ulaşamaz ve bu da Hasan'ın mutsuz bir çocuk olarak hayatına devam edeceğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla anlatı izlencesi başarısızlıkla (Ö1 ∨ N ∧ Ö2) şeklinde tamamlanır. Anlatı izlencesinin başı ile sonundaki durum arasındaki fark şu şekilde de gösterilebilir:

(Ö1 ∧ N ∨ Ö2) → (Ö1 ∨ N ∧ Ö2)

Eyleyenler şemasının yorumlanmasından da görüleceği üzere eyleyenler, eyleyenler şeması, Hasan'ın durum değişimi ve anlatı izlencesi birer gösterge olarak birbirlerine eklenmelerinde kendi sistemlerinde birbirleriyle bir ilişki halindedirler ve bu ilişkiden anlam ortaya çıkar. Bu anlam katmanında betisel düzeyden elde edilen verilere dayanarak eyleyenler ve anlatı izlencesi arasındaki neden-sonuç ilişkisi açıklanmıştır. Bu nedenle anlatısal düzey, eyleyenlerin eylemlerine ve dönüşümlere dayalı bir dinamizmin olduğu anlam düzeyidir.

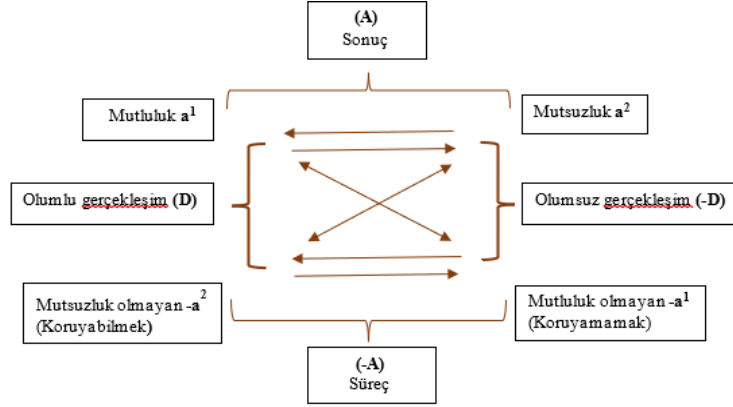
4.3. İzleksel düzey

Her anlatı düzeyi kendine özgü yapısal ve anlamsal özellikler bulursa da her biri çözümlemenin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. İlk bakışta görülemeyen soyut düzlem aslında içerisinde derin yapıyı, zaman, mekân ve kişilerin değerlerini ve özelliklerini barındırır. Günay'ın belirttiği üzere en basit anlamıyla izleksel düzey “anlatının derin yapısında bulunabilecek yananlam, çağrışımsal değer, simgeleştirme gibi soyut durumların ortaya konulması aşamasıdır” (2007, s. 204). İçerik düzeyi olan bu soyut anlam düzlemi önceki düzeylerde belirlenen kişi, zaman, mekân ve nesnelere üstlendikleri değerler ve özelliklerin ardındaki örtük anlamın ortaya çıkarılmasına olanak sağlamaktadır. “Derin yapıdaki çözümleme biçimsel ya da belirim düzlemindeki çözümleme değil, doğrudan içerik düzeyinde yapılan bir çözümlemedir” (Yiğitbaşı, 2018, s. 58). İzleksel düzey çözümleme aşamasının diğer düzeylere göre zor olmasının en önemli sebebi de temel söz dizimine ve örtük yapıya dayanarak kurulan anlatının derin anlam düzeyinin araştırılmasıdır. Buna bağlı olarak “derin yapıda kurgulanmış soyut anlam yapılarını, anlatısal düzlemde eyleyenlerin edimlerinin örtük amaçlarını gün yüzüne çıkarabilmek için ve anlatının dayandığı ideolojik, çağrışımsal ve tematik öğeleri saptayabilmek için derin yapı çözümlemesi gerekir” (Kalelioğlu, 2020, s. 179). Derin anlam düzeyini çözümleyebilmek ve ortaya çıkarmak için Greimas'ın karşıtlıklar temelli göstergebilimsel karesi önemli rol oynamaktadır. Göstergebilimsel kare başlığı altında tüm anlam düzeylerinin sistemli bir çözümüyle ile açıklanması amaçlanmıştır.

4.3.1. Göstergebilimsel kare

Derin anlam düzeyini çözümlemede kullanılacak çözümleme aracı olan *göstergebilimsel kare* karşıtlıklardan oluşur. Aslında “göstergebilimsel kare ile herhangi bir anlamsal dizilişin mantıksal eklenmesinin görsel temsili

kastedilmektedir” (Greimas & Courtés, 1982, s. 308). Bu derin anlam düzleminde yapılacak çözümleme anlatının dayandığı ideolojik ve felsefi temelleri yorumlamak ve incelemektir. Bu noktada karşıtlıklar esastır çünkü karşıtlıklar sonucunda anlamın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. “Karşıtlıklar ve bunların birbirleriyle bağlantıları ile şekillenen anlamlama süreci göstergebilimsel dörtgen ile görsel biçimde somutlaştırılabilir” (Akata, 2021, s. 132). “Eskici” anlatısının çözümlemesi sırasında da soyut mantığı ve derin yapıdaki örtük anlamı ortaya çıkarmak için göstergebilimsel kareyi kullanarak karşıtlıklara başvurulabilir.

Çizge 3: “Eskici” anlatısının göstergebilimsel kare temsili

Bir araya gelerek anlamlı bir bütünü oluşturan göstergelerin birbirleriyle kurdukları karşıtlık ilişkisi göstergebilimsel çözümleme açısından önemlidir. Çizge 3’te “Eskici” anlatısının göstergebilimsel kare üzerindeki temsili görünmektedir. Bu temsil üzerinde kurulan karşıtlık ilişkisi betisel ve anlatsal anlam düzeylerinden elde edilen verilerden hareketle oluşturulmuştur.

Anlatıda uzam temelli değişimlerle kültürün, değerlerin ve en önemlisi anadilin değişmesi ana anlatı kişisi Hasan üzerinde önemli bir dönüşüme neden olur. Betisel düzeydeki Çizelge 5 ile gösterilen bu dönüşüm sonucunda kültürünü, kimliğini, sahip olduğu değerleri ve anadilini koruyabilme ve koruyamama noktasında Hasan’ın hayatının mutluluk ve mutsuzluk ekseninde devam edeceği söylenebilir. Diğer bir deyişle Hasan’ın durumu mutlu bir çocukken artık hayatına mutsuz bir çocuk olarak devam edeceği yönünde değişir. Bu bağlamda Çizge 2’deki temsilde gösterilen anlatının eyleyenler şeması da bu dönüşümle ilişkilidir. Anne ve babasını kaybetmesi ve dolayısıyla yalnız kalması, yaşam koşulları ve bunlardan kaynaklı Filistin’e mecburi yolculuğu Hasan’ın anlatı içinde giderek suskunlaşmasına ve mutsuz bir hale bürünmesine neden olan etkenlerdir. Fakat Hasan gönderildiği bu yeni memlekete doğru çıktığı yolculukta ve halasının evinde geçirdiği süre boyunca kendi kültürüne, sosyal çevresine, vatanına, anadili olan Türkçe ’ye ve değerlerine uzak kalır. Halasının eskiciyi eve çağırması ve eskicinin de bir Türk olması Hasan’ın değerlerini, kimliğini, kültürünü ve anadilini koruyup / sahip çıkıp bunları devam ettirebilmesine yardımcı olamaz çünkü bu yeni uzamda Hasan tamamen farklı bir kültürde yaşamak mecburiyetindedir. Kendi kültüründen biri olan eskici ile kısa süreli iletişim kurmak Hasan’ı mutlu eder. Fakat eskici gitmek zorundadır ve bulunduğu yerde Türkçe konuşan, onunla ortak değerleri ve kültürel öğeleri paylaşan, Hasan’ın beş yaşına kadar içinde yetiştiği kültüründen kimsecikler yoktur. Betisel düzeyde anlatı kişisi /aktör ve anlatsal düzeyde bir eyleyen olan işlemci özne Hasan’ın durumu, anlatsal anlam düzeyinde belirlenen anlatı izlencesi bağlamında mutluluk ve mutsuzluk arasında gidip gelmektedir.

Hasan’ı mutsuzluğa iten ve mutluluktan uzaklaşmasına neden olan kültürel dizgelerden de bahsedilebilir. Bunların en başında hiç bilmediği ve kendisine tamamen yabancı bir dil. Ayrıca, istasyonda trenden indikten sonra karşılaştığı “...kara çarşafı...” (s. 16) kadınların ve “...entarilerinin üstüne hırka yerine ceket giymiş saçları perçemli başları takkeli...” (s. 16) çocukların giyim tarzları kendisine yabancı olan başka bir kültüre ait kültürel dizgelerdir. Bunlar Hasan’ın sahip olduğu değerler değildir ve kimliğine yabancı unsurlardır. İnsanın kimliğinin kültürüne göre şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, Günay, “...kişinin içinde yaşadığı toplum içinde varlık bulduğu ama bu ortaklık içinde bireysel yanlarının da öne çıktığı özelliğe kimlik diyoruz” (Günay, 2016, s. 65) şeklinde belirtir. Bu ifadeye göre, Hasan’ın Filistin’de ait olmadığı bir kültürle bağ kuramadığı için belki de bir varlık bulamadığından tamamen suskun ve mutsuz bir hale büründüğünü söyleyebiliriz. Kendini ve kimliğini ifade edebileceği bir yerde değildir dolayısıyla kendini ifade edebilme şekli ancak o kültürün dilini öğrenerek gerçekleşecektir. Bu durum aslında ana dilinden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Hasan kendi kimliğini ve dilini ifade edemediği için “anlamaya başladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak sus[ar]” (s. 16). Bu durumun sonucu olarak da kimseyle ortak paylaşımda ve iletişimde bulunamadığından hayatına mutsuz bir şekilde devam eder ve “öylece, haftalarca sus[ar]” (s. 16).

Ancak eskicinin işini bitirip artık gidecek olması ve Hasan’ın bulunduğu yerde anadilini, kültürünü, kimliğini ve değerlerini koruyamayacak olması onu mutsuzluğa iterek vatanına duyduğu özlemin de artmasına neden olur. Bu durum Çizge 3’teki göstergebilimsel karede yer alan a^1 ve a^2 eksenleriyle belirtilmiştir. Bu iki eksenle görüldüğü üzere birbirine zıt olan *mutluluk/mutsuzluk* kavramlarını içermektedir. Saussure’e göre de göstergelerde anlamın oluştuğu yer ya da anlam oluşması

için zıtlıklar son derece önemlidir çünkü karşıtlığın olmadığı bir durumda göstergenin tek başına anlamı yoktur. Dolayısıyla “Eskici” anlatısı bağlamında mutluluk ancak mutsuzluğun varlığıyla anlam kazanmaktadır ve bu iki dizge bir aradayken anlamdan söz edilebilir. Bu anlatı için de izleksel söz dizim Çizge 3’te görüldüğü üzere mutluluk (a^1) ve mutsuzluk (a^2) eksenleri üzerinde kurulmuştur.

Bu bağlamda, Hasan için *mutluluk / mutsuzluk* süreci Çizge 3’teki göstergebilimsel karenin eksenleri arasındaki ilişkiyel değerlere bakılarak aşağıdaki çizelgedeki gibi gösterilebilir:

	Karşıt eksenler	Olumlu gerçekleşim / olumsuz gerçekleşim	(D) / (-D)
İlişkiyel değerler	Karşıt eksenler	Sonuçlanmış durum / Sonuçlanmamış durum	(A) / (-A)
	Karşıtlik ilişkisi	Mutluluk / Mutsuzluk	(a^1) / (a^2)
	Alt karşıtlık ilişkisi	Mutsuzluk olmayan / Mutluluk olmayan	($-a^2$) / ($-a^1$)
	Çelişiklik ilişkisi	Mutluluk / Mutluluk olmayan	(a^1) / ($-a^1$)
	Çelişiklik ilişkisi	Mutsuzluk / Mutsuzluk olmayan	(a^2) / ($-a^2$)
	İçerme ilişkisi	Mutluluk / Mutsuzluk olmayan	(a^1) / ($-a^2$)
	Varsayma ilişkisi	Mutsuzluk olmayan / Mutluluk	($-a^2$) / (a^1)
	İçerme ilişkisi	Mutsuzluk / Mutluluk olmayan	(a^2) / ($-a^1$)
	Varsayma ilişkisi	Mutluluk olmayan / Mutsuzluk	($-a^1$) / (a^2)

Çizelge 7: Çizge 15’e dayalı göstergebilimsel karenin ilişkiyel değerler gösterimi (Kalelioğlu’ndan uyarlanmıştır, 2020, s. 187)

Hasan’ın Çizge 2’deki anlatı izlencesindeki başarı ve başarısızlık durumları değerlendirildiğinde, başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Çizge 3’e ve Çizelge 7’ye göre (D) ve (-D) eksenlerinin konumları, ana anlatı kişinin eylemleri sonucunda hangi sona doğru gittiğini göstermektedir.

Çizge 2’ye göre her ne kadar hala ve eskici yardımcı konumda olsalar da Hasan’ın kültürünü, kimliğini, değerlerini ve anadilini koruyabilmesinde etkisiz kalırlar. Bu Hasan’ın durumunda bir olumsuzluğa neden olur. Hasan’ın uzak akrabaları ve komşuları, bulunduğu yerde Türkçe konuşan kimsenin olmaması, bulunduğu yerdeki insanların farklı bir dil konuşması ve kültürlerinin Hasan’a yabancı olması ve maalesef eskicinin gitmek zorunda olması Hasan’ın üstesinden gelebileceği durumlar değildir ve buna bağlı olarak da suskunlaşır ve mutsuz olur. Çünkü iletişim kurabildiği ve kültürüne ait ortak değerleri paylaşan tek kişi olan eskici gitmek zorundadır ve halasının evinde kültüründen bir değeri paylaşabileceği ve ona kimliğini hatırlatacak kimse yoktur. Bu noktada (-A) ekseninde -D’den D’ye doğru Hasan’ın üstesinden gelemediği durumlardan kaynaklı olumsuz gerçekleşim yönünde bir etki görülür. Bu da Çizge 3’teki gerçekleşim ekseninde (D) ekseninden (-D) eksenine olumsuz geçişin bir göstergesidir. Bu olumsuz gerçekleşme $D \rightarrow -D$ olarak tanımlanır ve süreç (D)’den (-D)’ye devam eder. Böylece anlatının derin yapısında Hasan için başarı ve başarısızlık durumları ortaya çıkmaya başlar.

Tüm eylemler ve dönüşümler, (-A) ekseninde gerçekleşir ve bu eksen devam eden süreç eksenini olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu eksenindeki gerçekleşim sonucunda Hasan’ı bekleyen iki son vardır: ya (a^1) eksenine ulaşmayı başaracak ve mutlu olacak ya da (a^2) ekseninde mutsuzluk ile karşılaşacaktır. Bu bağlamda Çizge 3’teki (a^1) ve (a^2) eksenleri ilişkiyel değer açısından zıtlık ilişkisi içindedir. Gerçekleşme sürecinde de bu iki eksenle ilişkili ($-a^1$) ile ($-a^2$) eksenleri ortaya çıkar. Böylelikle Çizge 3’te olumlu yöndeki gerçekleşim temsili olarak $a^2 \rightarrow -a^2 \rightarrow a^1$ iken; özneye karşı ortaya çıkan olumsuz gerçekleşim $a^1 \rightarrow -a^1 \rightarrow a^2$ şeklinde temsil edilir. Dolayısıyla a^1 ’den $-a^1$ ’e geçiş ($a^1 \rightarrow -a^1$), ana anlatı kişisi Hasan’ın mutlu olma şansının azaldığını göstermektedir. Bu durumda Hasan, $-a^2$ mutsuzluk olmayan ekseninde kalmayı başararak a^1 ekseninde mutlu olmaya devam etmelidir. Ancak uzak akraba ve komşuları, halasının evinde ana dilinin konuşulmaması, etrafında tamamen Hasan’a yabancı kültürden insanların olması ve eskicinin işini bitirip oradan ayrılmak zorunda kalması gibi engellerle karşılaşmıştır ve bunların üstesinden gelebilmesi için kendisine destek olacak bir şey yoktur. Hasan, kültüründen, dilinden ve vatanından koparılmıştır. Çizge 3’teki göstergebilimsel karede Hasan (-A) eksenindeki süreci tamamlayarak (A) eksenine ulaşır ve eksenler arasındaki bu geçişi $a^1 \rightarrow -a^1 \rightarrow a^2$ şeklinde tamamlar. Dolayısıyla Hasan, kişi ve uzamdan kaynaklı kendini içinde bulduğu yabancı kültüre alışamaz, kendi kültürünü, kimliğini, değerlerini ve anadilini koruyamamasından dolayı mutsuz bir şekilde hayatına devam eder. Sonuç olarak Çizge 3’te gösterilen tematik söz diziminde mutsuz olmak yenik düşer.

Hasan ağlarken anlatının sonlanması okuyucuda Hasan’ın hayatına mutsuz bir şekilde devam edeceği izlenimini bırakmaktadır. Bunun nedenleri arasında Hasan’ın en önemli kültürel kodlardan olan kültür, anadil ve kimlik öğelerinden uzaklaştırılması gösterilebilir. İçinde bulunduğu ortam sahip olduğu kültürden ve değerden farklıdır. Bu durumun Hasan’ın

ait olmadığı bir yerde kendisine yabancı kişilerle paylaşımında ve etkileşimde bulunmadan mutsuz bir hayat sürmesine sebep olabileceğini söylemek mümkündür.

5. Sonuç

“Eskici” anlatısı, dış etkiler karşısında kişinin kültürünün, dilinin, değerlerinin ve kimliğinin korunması ve geliştirilmesinin önemini *mutluluk / mutsuzluk* karşıtlığı üzerinden kurgulanarak aktarmaktadır. Anlatı, betisel düzeyde kişi, uzam, zaman öğeleri ve bu öğelerin anlatının genelini nasıl etkilediği üzerinden küçük Hasan’ın halasının evine doğru olan yolculuk ve oraya vardiktan sonraki durumunu konu edinir. Aslında anlatı, derin düzeyde kişinin anadili ve kültürel mirasıyla güçlü bir bağ içinde olmasının bireysel refah için ne kadar önemli olduğu noktasına vurgu yapmaktadır. “Eskici” anlatısı boyunca da küçük Hasan’ın, İstanbul’dan Filistin’in ücra bir kasabasına doğru yolculuğunda ve oraya vardiktan sonra etrafında şahit olduğu kültürel farklılıkların, değerlerin ve konuşulan dilin onun bireysel duygu durumuna ve ruh dünyasına gönderimde bulunduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Hasan’ın, uzak akraba ve komşuları tarafından hiç bilmediği bir kültüre ve coğrafyaya gönderilmesi, bu uzamda kendi kültüründen, değerlerinden hiç kimsenin olmaması ve uzun bir süre suskun ve mutsuz bir hale bürünmesi, anadilini konuşma imkânı bulduğu tek kişi eskici olsa da bunun çok kısa sürmesi gibi durumların anlatı düzleminde verilmesi kültürel değerlerin, vatan hasretinin ve anadilin öneminin bireysel kimlik üzerindeki gücünün birer göstergesidir. Ana dilin zenginliğinin, insanları köklerine ve geleneklerine bağlamadaki rolü oldukça önemlidir. Günay bunu “dil kültürün en sağlam hazinesidir” (Günay, 1995, s. 4) sözleriyle açıklar. Anlatının ana kişisi olan Hasan’ın gitmek zorunda kaldığı Filistin’de içinde bulunduğu kültüre alışamaması, dil, kültür ve kimlik öğelerinden uzaklaşması ile en köklü dönüşümünü deneyimlemiştir. Bu dönüşüm Hasan’ın mutsuz, suskun ve memleketine özlem içerisinde geçireceği bir yaşamın göstergesi olarak ifade edilebilir.

Bu çalışma kapsamında Refik Halid Karay’ın “Eskici” anlatısı yazınsal göstergebilim kuramı çerçevesinde çözümlenmiştir. Anlatının anlam evreninin oluşumu üç farklı anlam katmanında (betisel, anlatısal ve izleksel düzey) incelenmeye çalışılarak yazarın bu anlam katmanlarında anlatıyı nasıl kurguladığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Her bir anlam düzeyi kendi içinde ilgili çözümleme araçları ile çözümlenerek elde edilen veriler bir sonraki anlam düzeyinin çözümlemesine dahil edilmiştir. En sonda da derin anlam düzeyinde göstergebilimsel karenin eksenlerine yerleştirilen *mutluluk / mutsuzluk* karşıtlıklarının anlamlama düzeyine olan yardımı yorumlanmaya çalışılmıştır. Anlatı kişinin dönüşüm süreci eksenler arasındaki ilişkiler incelenerek göstergebilimsel karenin ilişkisel değerler gösteriminin olduğu bir çizelge ile de açıklanmıştır.

Kaynakça

- Akata, Z. H. (2021). Halit Ziya Uşaklıgil’in “Ferhunde Kalfa” adlı öyküsünün göstergebilim açısından çözümlenmesi. İçinde F. Uzdu Yıldız (Ed.), *Modern Türk edebiyatı yazınsal göstergebilim çözümlemeleri*. Günce Yayınları. (ss. 111-135).
- Aydın, İ., & Uyar, Y. E. (2022). Göstergebilimsel bir çözümleme örneği olarak Cemil Kavukçu’nun Ablam adlı öyküsü. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (25), 263-298.
- Bertrand, D. (2000). *Précis de sémiotique littéraire*. Nat-han-Universite.
- Bronwen, M., & Ringham, F. (2006). Key terms in semiotics. *Continuum*.
- Çağın, Ş. (2005). Refik Halit Karay’ın “Eskici” hikâyesi üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (18), 69-81.
- Çakmakçı, S. (2014). Bir “dil gurbeti” ya da konu(a)mamak ana dili bağlamında Refik Halit Karay’ın “Eskici” hikâyesini okumak. *Electronic Turkish Studies*, 9(6).
- Çanakpınar, B. (2021). Sinemada kimlik ve ötekilik: Propaganda filmi. İçinde V. D. Günay & M. Kalelioğlu (Ed.), *Ötekiler imparatorluğu: Öteki’nin göstergebilimsel serüveni*, Günce Yayınları. (ss. 69-94).
- Dervişcemaloğlu, B. (2008). *Göstergebilim*. Erişim <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/tarikyazar08/132465/GO%CC%88STERGEBI%CC%87LI%CC%87M%20TANIMI-PDF.pdf> adresinden sağlandı.
- Greimas, A. J. & Courtés, J. (1982). *Semiotics and language: an analytical dictionary*. (Daniel Patte, James Lee, Edward McMahon II, Gary Phillips, Michael Rengstorf Larry Crist, Çev.). Indiana University Press.
- Günay, D. (2004). *Fransız göstergebiliminde yeni açılımlar*. Dilbilim, (12), 29-46.
- Günay, V. D. (1995). Roman çözümlemesine toplumdilbilimsel bir yaklaşım. *Dil dergisi/Language journal*, (35), 5-24.
- Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim yazıları*. Multilingual Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Metin bilgisi*. Multilingual Yayınları.
- Günay, V. D. (2016). *Kültür bilimine giriş*. Papatya Bilim Yayınevi.

- Güneş, A. (2012). Çağdaş bir çözümleme yöntemi: göstergebilim. *Humanities sciences*, 7 (2), 31-43.
- Jahn, M. (2012). *Anlatıbilim, anlatı teorisi el kitabı* (Bahar Dervişcemaloğlu, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Kalelioğlu, M. (2017). The theory of signification: Semiotic criticism and literature. *International journal of language academy*, 5(8), 169-181.
- Kalelioğlu, M. (2020). *Yazınsal göstergebilim bir kuram bir uygulama anlam üretim süreçleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Kalelioğlu, M., & Günay, V. D. (2018). Analysis Of Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Narrative within the Framework of Literary Semiotics. *Electronic Turkish Studies*, 13(5), 229-256.
- Karacan, S. (2011). Refik Halit Karay'ın Gurbet Hikâyeleri adlı eserinde taşra. *International journal of social and economic sciences*, 1(2), 43-48.
- Karay, R. H. (2009). *Gurbet hikâyeleri; Yer altında dünya var*. İnkılâp Kitabevi.
- Kıran, A. (2009). Çağdaş bir düşünme biçimi olarak göstergebilim. *Dilbilim*, (22), 1-16.
- Ordu, F. (2023). Refik Halid Karay'ın 'Eskici' hikâyesini bir tahlil denemesi. *Journal of social, humanities and administrative sciences (joshas)*, 9(61), 2390-2401.
- Propp, V. (1985). *Masalın biçimbilimi*. (Mehmet Rifat & Sema Rifat Çev.). Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Rifat, M. (2011). *Homo semioticus ve genel göstergebilim sorunları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü: kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları.
- Rifat, M. (2020). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları: Tarihçe ve eleştirel düşünceler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıca, M., & Sarıca, N. (2021). *Göstergebilim (anlama yolculuk)*. Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Taşdemir, O. & İşeri, K. (2023). Baştankara öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Erciyes akademi*, 37(2), 482-496.
- Uzdu Yıldız, F. (2021). Yazın, göstergebilim ve yazınsal göstergebilim. İçinde F. Uzdu Yıldız (Ed.), *Modern Türk edebiyatı yazınsal göstergebilim çözümlemeleri*. Günce Yayınları. (ss. 9-14).
- Yiğitbaşı, K. G. (2018). "Yolculuk" adlı çocuk kitabının greimas'ın göstergebilimsel çözümlemesi ile incelenmesi. *Middle east journal of refugee studies*, 3(1), 53-79.
- Yücel, T. (1979). *Anlatı yerlemleri: Kişi, süre, uzam*. Ada Yayınları.